

Dorota BIENIASZ
ORCID 0009-0008-8328-5190
*Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
w Krakowie*

Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna wobec wyzwań współczesności

Abstract: Preschool and early school education in the face of contemporary challenges

The modern world is creating challenges for all areas of life, including education in school or kindergarten. In direct contact with the problems stand children, as well as teachers and bodies responsible for the organization of facilities. The purpose of the article is to show the current challenges of education and propose appropriate solutions. The first part presents a contemporary profile of a teacher, the qualities he or she should possess, and tips on what to expect from students. The next part shows the phenomena we can observe in today's education and what the world of values looks like in the eyes of a child. The last part discusses dysfunctional families and how much of an impact the family has on a child's development.

Keywords: contemporary challenges, pre-school and early school education, profile of a teacher, dysfunctional family, world of values

Słowa kluczowe: współczesne wyzywania, pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, profil nauczyciela, rodzina dysfunkcyjna, świat wartości

Wprowadzenie

Współczesny człowiek ma ogromny wybór. Nie tylko dotyczy on rzeczy materialnych, ale także takich sfer, jak wartości, religia, styl życia i wreszcie system wychowawczy. Pojawiają się nowe modele i nurty wychowania, mówiące o tym, jak mamy wychowywać. Problem powstaje wtedy, kiedy musimy zdecydować, jaki styl wychowania jest najlepszy. Nowoczesne technologie, sprzęty, teorie mówiące, jak lepiej żyć, często stają się wrogiem ludzkości, nawet jeśli ich cel był odwrotny. Prawdą jest, że na tle problemów, które niesie nowoczesność, najbardziej cierpią dzieci. Najmniejsze, dopiero poznające świat istoty stają się ofiarą

współczesności. Pytanie, jak pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna powinna postąpić wobec wyzwań, jakie niesie nowy świat. Tu także nie będzie jednoznacznej opinii, gdyż pedagogika dalej staje w obliczu rozbieżnych wizji. Na pytanie, czym jest wychowanie, jaki jest jego cel, wartości, zasady czy system, otrzymamy wiele odpowiedzi. Spór ten trwa od lat. W obliczu rosnących wyzwań powinniśmy jednak wspólnie się zastanowić jakie problemy spotykają nas we współczesnej edukacji i jak im najlepiej zaradzić. W końcu cel jest jeden — dobro dziecka.

Profil współczesnego nauczyciela

Wzór idealnego wychowawcy to kolejny temat do dyskusji. Z pewnością nauczyciel ma znaczny wpływ na kształtowanie się osobowości swoich wychowanków. To od nich zależy rozwój i charakter podopiecznych, ich przyszła kariera, droga życiowa, a także miejsce w porządku społecznym. Wyznacznikiem pozycji nauczyciela jest autorytet, związany z innymi cechami osobistymi. Jest to obszerna wiedza połączona z wyobraźnią, akceptowalny poziom odpowiedzialności za swoje obowiązki, empatii i uczciwości oraz oryginalność w działaniu. Ocenia się także umiejętność przekazywania wiedzy, skuteczność nauczyciela, sprawność rozwiązywania potrzeb grupy oraz indywidualnych. Praktycznie działanie wychowawcy jest odzwierciedleniem jego wiedzy na temat procesu wychowania. Warto przedstawić eksperyment związany z lalką Bobo. Dzieci w przedszkolu obserwowały dorosłego mężczyznę, który został do nich zaproszony. W pewnym momencie zaczął zachowywać się agresywnie wobec lalki — krzyczał, bił ją, rzucał nią. Dzieci po obserwacji podzielono na trzy grupy. W pierwszej grupie wychowawca nie skomentował zachowania mężczyzny, w kolejnej podarował mu czekoladę i pochwalił, za to w trzeciej zwrócono mu uwagę za niegodne zachowanie i wyproszono z placówki. Następnie obserwowano dzieci podczas zabawy. W pierwszej zaobserwowano zachowania agresywne i nieagresywne wobec siebie i zabawek, w drugiej nastąpił wzrost zachowań agresywnych, natomiast w trzeciej zdarzały się one rzadko. Po przekazaniu lalki Bobo do zabawy te, które były świadkami pochwały agresywnego zachowania, same wymyślały sadystyczne, wręcz czasem bardziej okrutne formy znęcania się (Aronson, 2000, s. 258–259). To pokazuje, jak wielkie znaczenie dla wychowanków ma wzór wyniesiony od nauczyciela. Ważna jest także placówka oświatowa, od której wymaga się wysokiego poziomu. Jednak współcześnie w centrum zainteresowania znajduje się wychowawca. Dzisiejszy nauczyciel powinien zdawać sobie sprawę, że aktualnie obserwujemy zanik wpływu instytucji takich, jak Kościół czy szkoła, a nasila się wpływ mediów. Rozwiązaniem pozostaje wejście w medialną rzeczywistość i posłużenie się nią w celach eduka-

cyjnych. Na to nie jest przygotowane starsze grono pedagogów, które nie zostało przeszkolone w tym kierunku. Nauczyciel, który chce się odnaleźć w warunkach XXI w., powinien zostać sprawnie przygotowany, nie tylko teoretycznie, ale przede wszystkim praktycznie i mentalnie. Powinien wdrażać w życie zasady pedagogiki humanistycznej, także umiejętnie organizować proces dydaktyczny, dopasowany do potrzeb uczniów. Sumując: powinien mieć następujące umiejętności:

- tworzenia indywidualnej drogi rozwoju ucznia;
- postępowania z wychowankami w zgodzie z pedagogiką dialogu;
- umiejętnego poznawania i diagnozowania podopiecznych;
- organizowania dwuwarstwowego procesu kształcenia (teoria połączona z praktyką);
- tworzenia własnych, ambitnych programów wychowawczych (Skibska, Wojciechowska, 2016, s. 42).

Ważnym aspektem jest wdrażanie nauczania elektronicznego, gdyż staje się ono coraz bardziej powszechne (wiąże się z tym także nauczanie na odległość). Kolejnym krokiem jest współdziałanie z rodzicami, którzy mają coraz większy wpływ na przebieg kształcenia swoich dzieci.

Podstawowym zadaniem nauczyciela jest przekazywanie wiedzy, która musi być zgodna z aktualnymi standardami. Techniczną częścią zadania jest kierowanie pracą grupy, jednak równie istotne jest zapewnienie pozytywnej atmosfery w czasie zajęć i dobrych relacji na poziomie uczeń–nauczyciel. W dzisiejszych czasach najlepszą formą zajęć nie są wykłady, a konwersatoria, które polegają na dialogu między nauczycielem a uczniem. Sprawia on, że w lekcje angażuje się cała grupa, a nie tylko poszczególne jednostki. Współczesny wychowawca nie boi się zadawania pytań, stwarza uczniom jak najlepsze warunki do przekazywania wiedzy, a sprawdzianem jego pracy jest moment, w którym uczeń kończy pewien poziom edukacji i ma (lub nie) zasób umiejętności, które pozwolą mu odnaleźć się na kolejnym etapie. Innym ważnym elementem jest budowanie zaufania. Kiedy nauczyciel nie zna odpowiedzi na jakieś pytanie lub popełni błąd, powinien przyznać się do tego. Cechą niewzbudzającą zaufania uczniów jest uznawanie się za osobę nieomylną. L. Haber czy A. Rumiński (Włodek, Mirski (red.), 2016, s. 45) tworzyli katalogi zarówno tych pożądaných, jak i niepożądanych cech nauczyciela. Istotne cechy to współpraca, wyrozumiałość, profesjonalizm. Na drugim biegunie znajduje się rutyna w działaniu, wyniosłość, chaotyczność. Nowym podejściem jest akcentowanie roli nauczyciela jako mentora, który pomaga wychowankom w poznawaniu siebie i odkrywaniu intelektualnego potencjału. Wspiera on proces samokontroli i samorozwoju. Końcowym etapem nauczania jest sprawdzenie wiedzy i umiejętności wychowanków. Nie może to jednak ograniczać się do testu, gdyż nie weryfikuje on kreatywności i zdolności ucznia. Ocena sprawności powinna być dopasowana do danego przedmiotu. Czasem może być to rozwiązywanie zadań zło-

zonych, np. wypowiedź pisemna, czy analiza stanów faktycznych, konkretnych przypadków. Reasumując: nauczyciel wychowania przedszkolnego i wczesnoszkolnego powinien mieć atrakcyjne cechy interpersonalne (pewność siebie, duża wiedza życiowa i teoretyczna, opanowanie), a także te pomagające w utrzymaniu relacji z uczniem, jak: życzliwość, szanowanie praw ucznia. Musi mieć ciągłą chęć poszukiwania nowych wartości i zaspokajania własnych potrzeb; nie może poddawać się paradygmatom.

Na przekór schematom

Teoria Roberta J. Sternberga zakłada, że istnieją trzy typy prawidłowego myślenia: twórcze, praktyczne i analityczne. Pierwszy typ związany jest z odkrywaniem, wyobraźnią, formułowaniem. Myślenie praktyczne wdraża w życie pomysły, za to analityczne wiąże się z oceną, badaniem czy porównaniem. Według tej teorii inteligencja polega na równowadze pomiędzy danymi typami (Adamek, Zbróg, 2011, s. 76).

Poniższa tabela pokazuje, jaki typ myślenia przeważa u ucznia.

Tabela 1. Charakterystyczne cechy ucznia wskazujące na myślenie twórcze, analityczne, praktyczne

Twórcze	Analityczne	Praktyczne
średnie i niskie stopnie	wysokie stopnie	średnie i niskie stopnie
wyniki testów są średnie	wyniki testów są wysokie	wyniki testów są niskie i średnie
czuje, że szkoła go ogranicza	lubi przebywać w szkole	szkoła go nudzi
przez nauczycieli postrzegany jest jako kłopotliwy	jest lubiany przez nauczycieli	nie jest postrzegany jako uczeń związany ze szkołą
nie całkiem „pasuje” do szkoły	„pasuje” do szkoły	nie całkiem „pasuje” do szkoły
nie lubi wypełniać poleceń	wypełnia polecenia	musi wiedzieć, jaki jest ich cel
proponuje własne pomysły	zauważa niedostatki koncepcji	stosuje idee w sposób pragmatyczny
„marzyciel”	„krytyk”	„zdroworozsądkowy”
sam lubi sprawować kontrolę	lubi być kontrolowany	lubi szukać rozwiązań w naturalnym otoczeniu

Źródło: Adamek, Zbróg, 2011, s. 77

Tradycyjne nauczanie często faworyzuje typ analityczny, chociaż żaden z nich nie jest lepszy od reszty. W szkole zazwyczaj wymaga się wiedzy pamięciowej, odrzucając umiejętności, które mogą doprowadzić ucznia w przyszłości do sukcesu. Można stosować myślenie „pod klucz”, które też wymaga bystro-

ści, ale nie wolno zapominać o uczeniu tego, jak wykorzystywać swoją mądrość. Niezależnie od typu myślenia w centrum uwagi ucznia pozostaje osoba nauczyciela. Aby zaciekawić wszystkich przekazywanym materiałem, należy wykorzystać swój potencjał przywódczy. Świadomy przywódca we współpracy z grupą tworzy sytuację, w której wszyscy wspólnie zastawiają się nad rozwiązaniem problemu. By uzyskać od wychowanków przejawy kreatywnego myślenia, trzeba go uczyć. Przed nauczycielem wychowania przedszkolnego i wczesnoszkolnego stoi więc zadanie wspierania rozwoju i myślenia wychowanków.

Edward de Bono uważał, że:

[...] do mankamentów naszego systemu edukacji należy fakt, iż zazwyczaj tradycyjne nauczanie faworyzuje typ analityczny, a tymczasem żaden z nich nie jest lepszy od pozostałych. Typ inteligencji najczęściej uznawany przez szkołę za przejaw bystrości — w dorosłym życiu wielu uczniom może okazać się mniej przydatny niż inne. (za: Skibska, Wojciechowska, 2016, s.78).

Nauczyciel w podjęciu działania musi posłużyć się myśleniem „proaktywnym” (aktywnym), którego powinien także uczyć wychowanków. Polega ono na tym, że samemu trzeba się zastanowić, jakie fakty są nam potrzebne i jak należy je znaleźć. Jest to przeciwieństwo myślenia reaktywnego, które opiera się na tym, że informacja jest dana, a jedyny wysiłek to oczekiwanie werbalnej reakcji. Za to w szkole w większości wymaga się myślenia reaktywnego, chociaż po skończeniu nauki trzeba wykazać się przede wszystkim aktywnym myśleniem. W czasie edukacji wczesnoszkolnej warto wdrażać pomysły proste i wydajne, ponieważ w tym wieku szkolnym dzieci znajdują się w fazie operacji konkretnych. Najważniejszą częścią tego etapu jest myślenie logiczne, czyli wnioskowanie o typie przyczynowo-skutkowym. Do tego uczniowie posiadają skłonność do decentracji, czyli postrzegania problemu z różnorodnych punktów widzenia. To umożliwia tworzenie obiektywnego obrazu rzeczywistości. Priorytetem nauczycieli powinno być wspieranie aktywności uczniów czy rozwijanie ich wyobraźni. Dlatego w ich działaniu należy wyzbyć się sztywności myślenia, a otworzyć się na innowacyjność i postęp. Uczenie, jak spożytkować wiedzę, jak współpracować, jak tworzyć — to kluczowe cele pedagogów.

Współczesne zjawiska w edukacji

Edukacja w XXI w. ma na celu przygotować jednostki do życia, w rzeczywistości, która zmienia się w szybkim tempie pod względem społeczno-kulturowym. Obecnie edukacja staje się jednym z najważniejszych wskaźników kapitału ludzkiego; od niego zależy sukces polityczny czy gospodarczy. Przykładem wyzwania nowego stulecia jest przystosowanie człowieka do nowych sytuacji,

sprawne dokonywanie wyboru czy efektywne odnajdywanie się w społeczeństwie. Znaczącą rolę w przygotowaniu jednostki pełni wychowanie przedszkolne. W otoczeniu dziecka znalazło się wiele nowych i nieznanych zjawisk cywilizacyjnych czy kulturowych, które wspomagają rozwój jego osobowości, ale także zagrażają mu. Wzrósł zakres bodźców, informacji i oddziaływań idealizujących różne systemy wartości. Obecnie wykształcił się model przedszkola nastawionego na tworzenie wewnętrznego świata dziecka, rozwijanie jego pozytywnego obrazu.

Postęp w sferze technologii, a także rozwój mediów elektronicznych sprawił, że obraz dzieciństwa uległ zmianie. W świecie dziecka dominują media. Telefon, komputer, telewizja kształtują dziecięce wartości, przeżycia, mają związek z jego edukacją. Media stały się środowiskiem wychowawczym, a dziecko ich aktywnym uczestnikiem. Ten świat, z jednej strony, staje się zagrożeniem, gdyż zniewala dziecko przez środki masowego przekazu. Z drugiej strony, stwarza mu nowe możliwości i daje szansę na rozwój. Świat medialny tworzy nowy model dzieciństwa, „dzieciństwo medialne”, wypełnione treściami, których źródłem są rozwiązania technologiczne. Racjonalne korzystanie z mediów może mieć pozytywny skutek dla rozwoju dziecka. Kluczową rolę odgrywa kontrola, zapoznanie uczniów z bezpiecznym korzystaniem z mediów oraz krytycznym nastawieniem do przekazywanych treści.

Współczesna reklama to zjawisko wieloaspektowe, usytuowane na pograniczu sztuki, kultury, ekonomii, a coraz bardziej — edukacji. Występuje w formie przerywników telewizyjnych, czy filmików internetowych, umieszczana jest na ulotkach, opakowaniach, w folderach. Reklama wpływa na dziecko bez względu na to, czy rozumie ono jej treść, czy nie. Za pomocą znaków czy symboli, wykorzystując skojarzenia (uśmiech — szczęście), ułatwia się dziecku odczytanie treści. Wychowankowie w wieku przedszkolnym nie rozumieją istoty reklam czy mechanizmów ich działania i pozostają wobec nich odbiorcami bezbronnymi. Oni tylko odbierają film jako atrakcyjny. Manipulacyjne mechanizmy sprawiają, że dzieci naśladują oglądane postaci, przejmują prezentowane przez nie postawy. Celem reklam jest wzbudzenie chęci posiadania reklamowanych produktów i namawianie rodziców do ich kupna. Nauczyciel ma wybór, jeśli chodzi o sięganie po reklamy dla uatrakcyjnienia zajęć. Na pewno musi nadążać za zachodzącymi zmianami, co dla kadry o dłuższym stażu nie jest łatwe.

Przedszkole przyszłości będzie przedszkolem wirtualnym, w którym pomocami edukacyjnymi będą środki elektroniczne. Na ciekawy aspekt przemian zwróciła uwagę D. Waloszek:

Nowym zjawiskiem w przedszkolach są kamery przekazujące rodzicom obrazy zachowania dzieci i nauczycieli, komórki, pejdżery, kieszonkowe komputery. Powstaje pytanie o ich zasy-

milowanie przez edukację, o to, czy i w jakich rozmiarach mogą (powinny) stanowić element sytuacji wspierającej człowieka w jego rozwoju (Waloszek, 2009, s. 13).

Nauczyciel w obliczu nowych podejść musi wiedzieć, jak korzystać z technologii i w jaki sposób osiągnąć cel.

Gry komputerowe zapewniają tworzenie iluzji wizualnej czy dźwiękowej. Dzieci wkraczające w świat cyberprzestrzeni mają poczucie, że świat fikcyjny się urealnia. Istnieje niebezpieczeństwo, że dziecko pochłonięte przez gry komputerowe straci zdolność odróżniania świata fikcji od realnego. Straci krytycyzm spojrzenia, a posiadaną wiedzę o świecie i ludziach fikcyjnych może odnosić do rzeczywistości. Nauczyciele często unikają stosowania nowych osiągnięć technologii komputerowej. Spowodowane jest to lękiem przed sprzętem i dbałością o sprzęt. Odpowiedzialne korzystanie z programów komputerowych mogłoby jednak zmienić jakość edukacji.

Konieczne jest wprowadzanie do programu nauczania nowych treści związanych z wielokulturowością. Istnieje spór o to, jakie tematy należy włączyć już w edukacji przedszkolnej. Czy dziecko poniżej siódmego roku życia jest na tyle dojrzałe, by zrozumieć niektóre problemy współczesności? Odpowiednio dopasowane treści jednak pozwolą na ukształtowanie świadomości społecznej związanej z pojęciem tolerancji. Powinien dominować cel wychowania „małego Europejczyka”, świadomego swoich korzeni, ale otwartego na odmiennosc. Wyposażenie w odpowiednie umiejętności oraz wiedzę ułatwi dzieciom integrację w rozwijającej się Europie. Wychowanie przedszkolne przez zabawę i w zabawie powinno promować szacunek dla odmiennych kręgów kulturowych. Sprzyja temu wykorzystanie dziecięcej wrażliwości na świat, naturalnej ciekawości poznawczej czy ufności do ludzi.

Aby skutecznie wychowywać i edukować dziecko, nauczyciel musi je poznać, a także rodzinę, w której ono żyje. Zarówno nauczyciel, jak i rodzic są znaczącymi osobami dla dziecka, dlatego ważne jest ich współdziałanie i tworzenie niesprzecznego systemu wychowania. Współpraca może obejmować: zapoznanie rodziców z pracą placówki, wymiana informacji o dziecku, oddziaływanie na postawy rodziców, stwarzanie warunków prawidłowego rozwoju, integracja dzieci, nauczycieli i rodziców. Skuteczna współpraca rodziców z przedszkolem opiera się na poniższych zasadach:

- zasadzie jedności oddziaływań (polega na zgodności metod i celów wychowawczych w rodzinie i placówce edukacyjnej);
- zasadzie wielostronnego przepływu informacji (głosi różnorodność form porozumiewania się na poziomie rodzic–nauczyciel);
- zasadzie partnerstwa (podkreśla równość obowiązków i praw rodziców oraz nauczycieli);

— zasadzie pozytywnej motywacji (oznacza dobrowolny udział i świadomość celu współpracy);

— zasadzie systematycznej i aktywnej współpracy.

Udział rodziców w działalności placówki przyczynia się do większego zrozumienia tej instytucji i jej zasad oraz problemów związanych z opieką nad wychowankami.

Współczesna edukacja musi zapewnić wielowymiarowy rozwój osobowości uczniów. Przemiany społeczne oraz edukacyjne sprawiły, że pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna musi na nowo określić swoją rolę i stworzyć odpowiednią ofertę, zgodną z potrzebami dzieci i oczekiwaniami rodziców.

Świat wartości w oczach dziecka

Współczesny świat rozwija się w szybkim tempie, wymuszając na nas dostosowanie się do niego. Często brakuje czasu na zastanowienie się nad tym, co jest tak naprawdę ważne. Już od początku życia dziecka powinniśmy mu przekazywać to, co jest wartościowe.

Istnieje wiele definicji wartości. Można określić wartość jako coś cennego, godnego pożądania i wyboru. O hierarchii wartości świadczą nasze przekonania, przeżycia czy czyny. Wartości opisują postępowanie człowieka, który stosuje selekcję i ocenę zachowań. Są one drogowskazem w życiu i zmieniają się wraz z naszym rozwojem. Ważne jest to, aby rodzice i nauczyciele uczyli dzieci rozpoznawać świat wartości. Zaczynając od pojęcia dobra i zła, prawdy i kłamstwa, kończąc na trudniejszych tematach. Wartości są istotne w kontaktach z rówieśnikami czy ze światem. Rolą nauczyciela jest nie tylko ukazanie tego, co cenne, ale także zwrócenie uwagi na antywartości, obecne w codziennym życiu. Rodzice, współpracując z nauczycielami, powinni kształtować u dziecka umiejętność wybierania właściwych rozwiązań, które pozostaną w zgodzie z ich aksjologicznym obrazem świata. Ważne jest doprowadzenie do takiego momentu, kiedy dla dziecka przyjęcie normy będzie czymś oczywistym i normalnym.

Przedszkole to pierwszy etap edukacyjny, na którym rozwija się zdolność do wejścia w rolę członka dość dużej zbiorowości. Początek aksjologicznej wędrówki to uczenie się panowania nad emocjami, przyswajanie norm i przestrzeganie ich w kontaktach z rówieśnikami. Nauczyciel nie może zapomnieć o tym, że sam musi kierować się w swoich czynach wartościami. Nie może dojść do dysonansu między głoszonymi hasłami a postępowaniem. W takim przypadku uczeń przestaje wierzyć w prawdomówność wychowawcy.

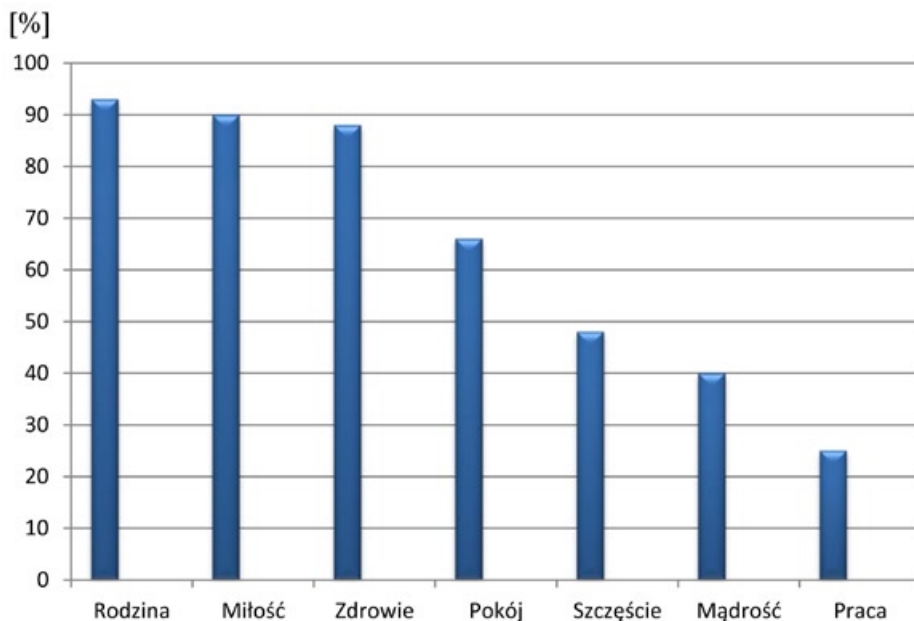
Z uwagi na różnorodność wartości, istnieją odmienne ich kwalifikacje. Ryszard Jedliński podzielił wartości następująco:

1. Transcendentne: Bóg, wiara, zbawienie, świętość.
2. Uniwersalne: prawda, dobro.
3. Estetyczne: piękno.
4. Poznawcze: wiedza, refleksyjność, mądrość.
5. Moralne: bohaterstwo, honor, miłość, przyjaźń, sprawiedliwość, odpowiedzialność, skromność, uczciwość, wierność, szczerłość.
6. Społeczne: patriotyzm, demokracja, solidarność, praworządność, rodzina, tolerancja.
7. Witalne: zdrowie, siła, życie.
8. Pragmatyczne: talent, zaradność, praca, spryt.
9. Prestiżowe: sława, kariera, władza, majątek.
10. Hedonistyczne: radość, zabawa (za: Włodek, Mirski (red.), 2016, s. 159).

W edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej ważne jest, by przekazać dziecku właściwe bodźców, szczególnie w czasach, kiedy to, co niemoralne, staje się modne.

Poniżej postaram się przedstawić badania z 2014 r. przeprowadzone m.in. przez Krystynę Zuchelkowską i Monikę Małotę. Zaproponowały one następujące problemy badawcze:

1. Jak wygląda hierarchia wartości dzieci sześciolletnich?
2. Czy czynnikiem różnicującym hierarchię wartości jest płeć dzieci sześciolletnich?

Wykres 1. Hierarchia wartości u dzieci sześciolletnich

Sformułowały także hipotezy badawcze:

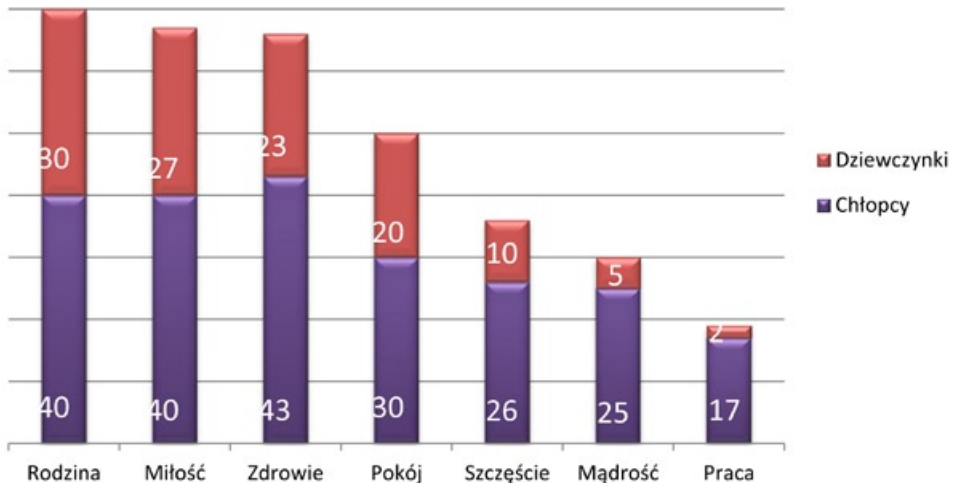
1. Najważniejszą wartością dla dzieci sześcioletnich jest rodzina.
2. Hierarchia wartości prezentuje się odmiennie u sześcioletnich chłopców i dziewczynek.

Badania zostały poprzedzone lekcjami o tematyce wychowania moralnego, podczas których dzieci dowiadywały się, czym są wartości i jakie mają znaczenie w życiu codziennym. Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego, a techniką była autorska ankieta zawierająca osiem pytań. Dzieci miały wybrać trzy najważniejsze wartości i określić, czym dla nich jest miłość, pokój, rodzina i szczęście. W badaniu uczestniczyło 75 dzieci z krakowskiego przedszkola, 30 z nich to dziewczynki (40%), a 45 to chłopcy (60%).

Wykres przedstawia odpowiedzi dzieci na pytanie: „Co jest dla Ciebie najważniejsze w życiu?”. Ponad 90% badanych wskazało rodzinę oraz miłość. Rodzina to najważniejsze środowisko dziecka, które zaspokaja się jego podstawowe potrzeby. Uczniowie w ten sposób wypowiedzieli się na temat rodziny:

- „nie można wtedy nic robić, bo nie mamy nikogo”;
- „rodzina pomaga sobie”;
- „rodzice nas kochają, uczą nas i wychowują”.

Ostatnią pozycję zajmuje praca. Dzieci podkreślały, że dzięki niej można się uczyć i zarabiać oraz że może być przyjemnością, chociaż czasem trzeba robić rzeczy, których się nie chce. Chłopcy podawali przykład pracy lekarza czy ratownika medycznego jako niosących pomoc innym, czy strażaka bądź policjanta, którzy narażeni są na pracę w niebezpieczeństwie.

Wykres 2

Hipoteza pierwsza sprawdziła się i potwierdza, że dla dzieci sześciolletnich naczelną wartością jest rodzina.

Wykres 2 ilustruje fakt, że płeć nie jest czynnikiem różniącym hierarchię wartości sześciolatek. W grupie badanych chłopców i dziewcząt wybierane przez nich wartości zostały zhierarchizowane identycznie. Wśród ważnych dla dzieci wartości znajdują się te, które są preferowane przez obydwie grupy, i te, które są bardziej pożądane przez chłopców niż przez dziewczynki. Wartości preferowane przez chłopców to: szczęście, na które „zagłosowało” 26 (58%) chłopców i jedna trzecia dziewczynek — 10 (33%); mądrość, która została wybrana przez 25 (56%) chłopców i 5 (17%) dziewczynek, oraz praca, którą zadeklarowało 38% chłopców i 7% dziewczynek. Powyższe wyliczenia nie potwierdzają drugiej hipotezy.

Analiza badań pokazuje, że w życiu dziecka znaczącą rolę odgrywa rodzina. Współorganizując dziecięcy świat, pedagodzy oraz rodzice powinni przekazywać te wartości, które są najistotniejszym celem naszego życia.

Rodziny dysfunkcyjne

Podstawowym środowiskiem, w którym funkcjonuje dziecko, jest więc rodzina. To ona zaspokaja wszelkie potrzeby dziecka. Zbigniew Tyszka pisze: „wystarczy jednak zakłócić drastycznie jej rytm funkcjonowania, rozerwać tkanę międzyludzkich więzi, rozpalic zarzewie agresji, aby uczynić z niej [...] środowisko udreki człowieka” (Tyszka (red.), 2004, s. 15). Pięć cech rodziny to:

- wzajemność (dawanie);
- otwartość;
- autonomia (godzona ze wspólnotą);
- pozytywna tożsamość (samoakceptacja);
- komunikacja otwarta (asertywny sposób przeprowadzania rozmów).

Rodzina jest środowiskiem, które wpływa w największym stopniu na późniejszą dorosłość dziecka, w którym dziecko będzie mogło wykorzystać swój potencjał. Właściwie traktowane przez rodziców, otrzyma informację o tym, że jest wartościowe. Dzięki takiemu działaniu, wchodząc w świat rówieśniczy i potem dorosły, będzie osobą pewną siebie o odpowiednim poziomie samooceny. Rodzina ma mu dać również poczucie bezpieczeństwa, ciepła, stabilizacji. Natomiast rodzina dysfunkcyjna nie spełnia swoich zadań wobec dzieci. W takim środowisku zostaje zaburzony kontakt między dziećmi a rodzicami, którzy wykazują nieprawidłowe postawy. O dysfunkcyjności świadczy także sytuacja, kiedy członkowie rodziny nie mają wystarczających środków, aby pokonać kryzysy, lub nie są w stanie spełniać swoich funkcji. Często w tych środowiskach występują uzależnienia, takie jak alkoholizm czy narkomania, przemoc (psychiczna,

fizyczna, ekonomiczna), zaniedbywanie dzieci czy przestępczość rodziców. Zaniedbywanie jest uznawane za sposób znęcania się nad dziećmi, niezaspokajanie podstawowych potrzeb psychicznych czy fizycznych dziecka, co prowadzi do obniżenia poziomu rozwoju i zdrowia dziecka. Nie tylko należy zaspokoić potrzeby w zakresie pożywienia czy właściwych warunków bytowych, ale również potrzeby medyczne, dostęp do opieki zdrowotnej oraz potrzeby emocjonalnych dziecka. W prawidłowo funkcjonującym domu rodzinnym kładzie się duży nacisk na przekazanie określonego systemu wartości. Wpojone normy stają się punktem odniesienia w dalszym działaniu młodego człowieka, drogowskazem postępowania. Jednak w rodzinie dysfunkcyjnej następuje ich naruszenie. Wśród jej członków mało znaczą wartości moralne: szczerłość, uczciwość. Wartości poznawcze: wiedza, szerokie horyzonty myślowe, a także wartości estetyczne, nie będą tymi, które rodzice uważają za ważne. Natomiast największe znaczenie przypisywane jest wartościom hedonistycznym, czyli związanym z maksymalną wygodą życia i łączone z minimalnym wysiłkiem i zaangażowaniem, a dodatkowo z ograniczonymi wartościami witalnymi (np. sport jako jedyna forma rozwoju).

Rodziny dysfunkcyjne pozostają w zainteresowaniu wielu instytucji. Kurator sądowy, pedagog szkolny czy wychowawca to osoby, którzy pracują z rodziną. Często problemy rodzinne są jednak skrywane w zaciszu domowym, a samo dziecko uczone jest, aby nie mówić o krzywdzie spowodowanej przez innych członków rodziny. Przemoc czy choroba alkoholowa to najczęściej ukrywane tematy. Dziecko na początku nie rozumie sytuacji, a potem wstydi się wyjawiać prawdę, aby nie zostać obarczonym mianem „dziecka z rodziny patologicznej”. Jak wobec tego szkoła i wychowawca są w stanie realnie pomóc dziecku cierpiącemu i mieszkającemu w „rodzinnym więzieniu”? Przemoc fizyczną jeszcze łatwo zauważyć, lecz przemoc psychiczną (często powiązaną z chorobą alkoholową) dostrzec trudno. Tu z pomocą musi przyjść wychowawca, współpracując z dziećmi, interesując się nimi, a także ich sytuacją w domu. Dodatkowo ważna jest uważność rówieśników, którzy czasem najbardziej dostrzegają problemy swoich kolegów. Dlatego nauczyciel musi mieć dobry kontakt ze swoimi podopiecznymi i uczyć ich, jak ważne jest wzajemne wsparcie.

Podsumowanie

Bez wątpienia edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna staje czasami wobec sytuacji, które są nie lada wyzwaniem. Nauczyciel musi znaleźć swój sposób reagowania na dane problemy, aby nie pozostawić dzieci samych sobie i zadbać o ich prawidłowy rozwój. Czasem to nauczyciel może stanowić źródło problemów, dlatego ważne jest, aby był człowiekiem dobrze przygotowanym to tej jak-

że ważnej misji. Wychowawca nie tylko musi bowiem panować nad swoim systemem wartości czy umieć porozumiewać się z rodzicami dla dobra podopiecznych. Nie docenia się roli nauczyciela, a szczególnie nauczyciela wychowania przedszkolnego czy wczesnoszkolnego, a wkracza on w życie dziecka w okresie, kiedy dziecko czerpie najwięcej bodźców, które skutkują w całym późniejszym dorosłym życiu.

Bibliografia

- Adamek, I., Zbróg, Z. (2011). *Wczesna edukacja dziecka wobec wyzwań współczesności*. Kraków: Libron.
- Aronson, E. (2000). *Człowiek — istota społeczna*. Przeł. J. Radzicki. Wyd. 9 zm. Warszawa: PWN.
- Morańska, D. (red.) (2020). *Dylematy i wyzwania edukacji. Wybrane problemy*. Toruń–Sosnowiec: Akapit–Wyższa Szkoła Humanitas.
- Pujer, K. (red.) (2016). *Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna. Wybrane problemy*. Wrocław: Exante.
- Skibska, J., Wojciechowska, J. (2016). *Współczesna edukacja. Wielopłaszczyznowość zadań*, Kraków: Libron.
- Śliwerski, B. (2012). *Pedagogika ogólna. Podstawowe prawidłowości*. Wyd. 2 popr. Kraków: Impuls.
- Tyszka, Z. (red.) (2016). *Współczesne rodziny polskie — ich stan i kierunek przemian*. Poznań: Wyd. Naukowe UAM.
- Waloszek, D. (2009). *Sytuacyjne wspieranie dzieci w doświadczaniu świata*. Kraków: Wyd. Naukowe UP.
- Włodek E., Mirski A. (red.) (2016). *Pedagogika wobec wyzwań współczesności. Człowiek, wartości, wychowanie*. Kraków: Akademia Ignatianum.